

Originalni naučni rad

UDK 316.75:001[(47+57):(73)"1946/1991"
904(=821.16)

Јевгенија Дјужева*

ХЛАДНОРАТОВСКО НАДМЕТАЊЕ НА ПОЉУ НАУКЕ ИЗМЕЂУ СССР И САД: ПРИМЕР МЕЗОАМЕРИЧКИХ СТУДИЈА И МАЈАНИСТИКЕ^{1*}

Апстракт: У оквиру совјетског режима наука је сматрана оном снагом која ће обезбедити напредак и прогрес нове државе, и стога ужива њену подршку и доживљава успон. Од краја 1920-их долази до све интензивнијег уплитања политике и идеологије у научну сферу. Предност се даје природним наукама и њиховој примени, док су друштвене науке у највећој мери подложне идеолошком утицају, а поједине дисциплине донекле скрајнуте. Када је реч о науци у капиталистичким друштвима, пре свега у САД-у, успон доживљавају не само природне, већ и друштвене науке, поготово у условима Хладног рата. Наука служи као још један терен за надметање супротстављених блокова, а један од примера представља мајанистика, наизглед изузета из политичких превирања.

Кључне речи: идеологизација науке, наука и хладни рат, идеолошко надметање на пољу науке, мајанистика

Мезоамеричке студије формирале су се у Западној Европи и САД-у од почетка XIX века. Знања су се постепено акумулирала током наредних деценија. Мајанистика, као самостална научна област истраживања у оквиру мезоамеричких студија, са својом школом мишљења и традицијом,

---

* evgenia.posta@mail.ru

1 Овај текст се заснива на мом мастер раду под називом *Између науке и идеологије: утицај друштвено-политичких фактора на развој науке на примеру мајанистике* (2021), Библиотека Одељења за етнологију и антропологију Универзитета у Београду – Филозофски факултет. Ментор: др Сенка Ковач; чланови комисије: др Милош Миленковић, др Александар Бошковић.

дефинитивно се успоставила у току прве половине XX века и наставила је да се активно развија. Међутим, најзначајније откриће мајанистике – дешифровање мајанског писма, догодило се у СССР-у 1952. године, у периоду Хладног рата, од стране Јурија Кнорозова. С обзиром на ригидну идеолошку контролу и монопол над знањем унутар совјетског система науке, рад совјетских истраживача, укључујући Кнорозова, био је отежан. Поред тога, признање открића од стране доминантне западне школе мајанистике је представљало проблем само зато што је оно долазило из идеолошки супарничког блока. Стога разматрање и разумевање развоја дисциплине није могуће без разумевања ширег политичко-идеолошког контекста. На наредним страницама ће бити анализирани развој и положај науке, као и однос према њој са различитих страна гвоздене завесе, као и контекст идеолошких разлика и хладноратовског надметања између „Запада” и „Истока”, такође на пољу науке.

Совјетски социјалистички режим је успостављен 1917–1918. године и од почетка је придавао велики значај науци. Наука је сматрана оном снагом која ће помоћи новом социјалистичком друштву да се избори са заосталашћу (како се сматрало, наслеђем претходног „буржоаског” устројства), и која ће обезбедити напредак и прогрес нове државе. Стога је реорганизација науке, рада научних институција, истраживања и система образовања била један од кључних задатака режима. Када се на челу државе нашао Јосиф Стаљин, развој науке попримио је другачији ток. Долазило је до све веће политизације и идеологизације науке. О науци периода његове владавине неки аутори говоре као о „репресираној науци” (Ярошевский 1991).

У првим годинама постојања нове социјалистичке државе иницијатори промена су се у већој мери руководили прагматичним и рационалним аргументима, ослањајући се, наравно, на идеологију. Међутим, од краја 1920-их све јаче уплитање идеологије у управљање научном сфером постајало је све мање рационално, а научне расправе су се неретко претварале у политичке конфликте.

На почетку треба рећи да је подела на Запад и Исток, колико год да је критикована од стране представника различитих друштвено-хуманистичких дисциплина због неодређености самих појмова и нехомогености оних цивилизацијских и културних подручја која су позвани да означе, ипак корисна и, можда, чак неопходна када је реч о теми овог рада. Идеолози совјетског режима су често супротстављали СССР идеолошки непријатељском Западу.

Када је реч о науци (и не само о науци), прву основну прекретницу у односу Запада и Истока у XX веку представљају најпре Први светски рат и успостављање совјетског бољшевичког режима. Затим, као што је познато, све јаче идеолошке тензије након Другог светског рата учвршћују ту поделу, а констатована различитост се претвара у отворено неприја-

тељство и борбу једних против других коју предводе СССР са једне и САД са друге стране. Разлике и ривалство били су толики, а линија раздвајања између два света толико јасна и готово непропусна, да је Черчил 1946.² њу сликовито назвао „гвозденом завесом”, а Запад и Исток су постали синонимима за демократију односно једнопартијске режиме и социјализам.

На почетку XX века вера у науку у Европи је била фактички апсолутна, а поготово у Руској Империји. Пре револуције царска Русија је културолошки и цивилизацијски свакако била њен део, али је стала на пут индустријализације и модернизације нешто касније него Европа. „Велике” реформе 60–70-их година XIX века у Русији биле су усмерене на модернизацију целокупног социо-економског система, па тако и образовања: управо тада је наука институционализована, а нагласак је стављен на истраживачку делатност. Почетком наредног столећа у Русији је и даље постојало изузетно снажно уверење да ће савремена наука помоћи да се уклони њена економска заосталост у односу на развијеније земље Западне Европе, најпре Немачку, Француску и Велику Британију.

Први светски рат, односно Октобарска револуција „отцепили” су Русију од Европе. Алексеј Кожевников³ (Кожевников 2018, 116) наводи да је рат пољуљао европски сцијентизам. Апсурдност и катастрофалне последице рата натерале су многе Европљане да посумњају у оптимистично уверење да научни прогрес обавезно води ка материјалном и социјалном напретку. Послератна криза је само продубила такве сумње и преиспитивање некритичког веровања у позитивно знање, разум, основне принципе и методе науке, па чак и у демократско политичко устројство како код губитника, тако и код победника.

У Русији је, међутим, ситуација била посве другачија, а промишљање последица рата резултирало је супротним закључцима. И интелигенција и бољшевици су негативне последице рата и лоше стање у земљи сматрали последицом недовољног развоја науке за шта су кривили монархију. И једни и други су научни развој сматрали неопходним условом за политичке промене (револуцију). Бољшевици су успели да спроведу револуцију, а интелектуалце (класу „интелигенције”) су они начинили својим савезницима у развоју науке у првим годинама постојања Совјетске Републике (Кожевников 2018, 118).

---

2 Сматра се да је формалан почетак Хладног рата означио говор Черчила у Фултону 5. марта 1946. Текст говора под називом *Sinews Of Peace*: <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/cold-war-on-file/iron-curtain-speech/>.

3 Aleksei Kojevnikov (Алексеј Кожевников), професор на одељењу за историју универзитета The University of British Columbia. Бави се проучавањем историје науке и друштва у XX веку; утицајем рата, друштвених криза и револуција на научни развој; совјетском и социјалистичком науком; науком периода Хладног рата. Унутар те проблематике се најпре занима за природне науке, међутим његов рад *The Phenomenon of Soviet Science (2018)* је веома користан за моје истраживање и анализу ширег контекста развоја науке.

Идеолошко становиште бољшевика по питању науке, како даље наводи Кожевников (Кожевников 2018, 118), вуче корене из доба просветитељства, од класичног марксизма и културне традиције интелетуалаца – науку су они посматрали као идеолошки веома битну и као најзначајнију снагу која покреће економски, друштвени и политички прогрес. Рационални научни поглед на свет је, сматрали су, позван да замени религијски и да коначно ослободи умове народа од предрасуда и сујеверја. Другим речима, наука је за револуционаре представљала „панацеу за многе друштвене проблеме” (Кожевников 2018, 118), а њихова посвећена вера у науку није била ништа мање снажна од религијског веровања. Треба нагласити да су се иста очекивања на почетку односила како на природне тако и на друштвено-хуманистичке науке, при чему је марксизам, формиран по угледу на природњачке дисциплине, такође сматран науком, те су се његове поставке о историји и друштву прихватале попут неоспорних закона природних наука. Кожевников је закључио:

[Оваква] повезаност науке и марксизма допринела је јачању њиховог наводно нераскидивог савеза и узајамног престижа у бољшевичком погледу на свет. (Кожевников 2018, 118)

Другим речима, док је у Европи након Првог светског рата главним кривцем недаћа и кризе сматрана наука, у Русији је након рата и револуције улога кривца препуштена друштвеном устројству, тачније капиталистичком поретку, а наука је позвана да изведе земљу из кризе и обезбеди њен даљи напредак посредством модернизације и индустријализације. Са ове тачке гледишта европска криза науке тумачена је као криза „буржоаске”, „експлоататорске” науке. Совјетска наука, насупрот томе, требало је да буде другачија. Зато, већ у марту 1918. године Лењин међу основним задацима совјетске власти наводи „реорганизацију народног рада у складу са најновијим достигнућима науке и технике” (Ленин 2018) за шта је неопходно ангажовати „буржоаске стручњаке” чак и на управљачким позицијама, јер, како тврди, „успех социјализма одређује спој совјетске власти са највећим достигнућима капитализма” (Ленин 1918). Инсистирао је чак на високим платама за такве стручњаке, иако је економска ситуација у земљи погођеној Првим светским ратом и грађанским ратом била очајна (Кожевников 2018, 119).

Оваква „колаборационистичка” политика раног совјетског режима ојачала је култ науке и њен престиж, а сама наука је постала подручје на коме је била постигнута релативна сагласност између доминантног комунистичког и других политичких опредељења. Током 20-их година ХХ века, како наводи Кожевников (Кожевников 2018, 119), научници из редова „буржоаске интелигенције” добили су неприкосновен престиж и политичку моћ; иако противници комунизма, у основи су чинили велики део управљачке елите и узимали непосредно учешће у изградњи нове технократске модернизоване совјетске државе.

Осим тога совјетска влада је подржавала рад истраживачких центара, отварала нове научне институте и подстицала истраживачку делатност. Са једне стране, на тај начин је придобијала научнике да сарађују са новим режимом пружајући им могућност да се посвете свом позиву, а са друге стране, за њу је било идеолошки безбедније усмерити их на стриктно научни рад, што даље од универзитетских катедри и комуникације са студентима основних студија, и тиме спречити њихов идеолошки утицај на младе генерације. Треба ипак нагласити, да је марксистичко виђење науке, како пише Кожевников (Кожевников 2018, 121), фаворизовало искључиво примењену науку и истраживања ради задовољења економских и друштвених циљева државе, док је концепт чисте науке, а самим тим и аутономне науке, у овој парадигми сматран бесмисленим. Из таквог става потиче принцип рационалног планирања у научној сфери „одозго”, преко државних институција.

Наука је, тако, иако је изгубила велики део аутономије, добила велики престиж и финансијску подршку државе, а реномирани истраживачи добили су могућност да се баве искључиво својим послом и да преносе знање и сарађују са надареним постдипломцима без обавезе да предају на универзитетима (Кожевников 2018, 122). Другим речима, наука је постала значајна, добро организована професионализована област друштвеног и економског живота нове државе.

Релативни баланс или, како га назива Караулов (Караулов 2009, 90), „неравноправно партнерство”, није се дуго одржало. Идеолошки притисак на истраживаче „старог кова”, поготово у сфери друштвених наука је растао: „активно користећи потенцијал ‘старе’ научне интелигенције, партија је истовремено формирала нови научни кадар на совјетским факултетима” (Караулов 2009, 90). Позиције нове генерације стручњака постајале су све чвршће, а старе све слабије.

Сам крај 1920-их и 1930-те године постале су преломне у односима власти и науке. Започет је од стране Стаљина прокламовани „велики прелом” и културна револуција⁴. Потпуно потчињавање научне сфере државном апарату било је део ових процеса. Тада је формиран систем тоталне идеолошке контроле над науком који ће бити на снази све до средине 50-их година XX века, а у нешто блажој, више патерналистичкој него диктаторској, верзији, коју ће инсталирати Хрушчев, трајаће све до

---

4 Ови појмови се односе на политику појачане индустријализације и колективитације спровођене током прве две стаљинске петолетке односно формирање новог типа културе у истом периоду (почев од 1928. године). Коначан циљ је била максимална концентрација ресурса у рукама државе. Међу званичним циљевима било је повећање броја представника пролетаријата у саставу интелигенције, те је научна сфера у СССР-у такође знатно реорганизована. Ове реформе су резултирале политичким репресијама против читавих друштвених класа и социјалних група (нпр. против тзв. ‘кулака’, веома имућних сељака, власника великих земљишних поседа који су обрађивали земљу уз помоћ туђе радне снаге).

распада СССР-а. Стаљин је крајем 1920-их већ стекао велику политичку моћ, ликвидирао неистомишљенике у партијским круговима и уз знатан број присталица који су били незадовољни досадашњим неуспелим покушајима власти у изградњи новог социјалистичког друштва и њиховом компромисном *Новом економском њолијшиком*, отпочео реформе (Graham 1993, 94). Наука „затрована” буржоаским наслеђем се такође нашла у средшту идеолошке борбе.

Уследиле су неретко лажне или претеране оптужбе упућене Академији наука и другим научним институцијама за бављење „чистом науком”, која никако не доприноси изградњи и напретку социјалистичког друштва; за одбијање да се знање преноси младим комунистима; за одбијање да се запошљавају или примају у чланство Академије комунисти који су желели да се баве примењеном науком и сл. (Graham 1993, 94). Многи запослени у науци и образовању, од најеминентнијих фигура до обичних сарадника, без обзира на њихов реалан рад и стручност, оптуживани су за антикомунистичку делатност, проглашавани идеолошким непријатељима, губили посао, били хапшени, многи су завршавали у затворима или гулазима (Graham 1993, 121–122; Ярошевский 1991).

Овај период реорганизације и реструктурирања научне сфере Грејем (Graham 1993, 95) назива „трауматичним искуством”, док Јарошевски (Ярошевский 1991) користи драстичнији израз – „идеолошка инквизиција”. Резултирао је промењеном, са партијском идеологијом у потпуности усклађеном централизованом науком на челу са Академијом наука. Партија и њени представници су били укључени у планирање и усмеравање истраживања, уведен је стандардизован систем тоталне контроле и цензуре. *Совјетска* држава је добила *совјетску* науку и апсолутни монопол над производњом и дистрибуцијом знања.

Како би описао утицај стаљинизма на науку Јарошевски (Ярошевский 1991) користи синтагму „репресирана наука”. Одговарајући на критике колега које тврде да је исправно говорити о репресираним појединцима а не науци, овај аутор појашњава да управо његов избор речи прецизније одражава стварно стање ствари:

Објекат репресија је била целокупна научна заједница, [...] сваки аспект њеног живота. Репресирани су не само научници: овде говоримо о идејама, правцима, научним институцијама и центрима, књигама и часописима, тајним архивама. Неке дисциплине су забрањиване [...], друге извитоперене, на пример историја, треће деформисане. (Ярошевский 1991)

По мом мишљењу, Јарошевски је у праву јер идеологија у облику у каквом је постојала у СССР-у као један радикалан инструмент интеграције друштва, прожимала је то друштво у потпуности, дотичала је сваки његов аспект, сваку област, па тако и научну, те је управо одозго, кроз институције и организације досезала и до личности.

Ахијезер (Ахијезер 1991, 86–87) разматра однос науке и идеологије из ширег социо-културног угла. Он подсећа да се наука и идеологија, као два различита облика културе, служе потпуно различитим логикама⁵. Прва се ослања на научне методе, уопштава реалне чињенице, проналази законитости и увек је критична чак и према својим сопственим поставкама. Друга се обраћа ка масовној свести и тежи да се укорени у њој, позива се на древне тотемске представе (попут оца-вође) или/и жели да се ослони на науку као вишу вредност (што не значи да је у питању реална наука, већ пре још једна утопија прерушена у научно рухо). Зато се однос између науке и идеологије кроз историју руског друштва кретао „од служења до конфликта који је могао да се претвори у отворену борбу чији је коначан циљ узајамно уништење” (Ахијезер 1991, 85).

Након 1917, а у још већој мери са стаљинизмом, догодило се, дакле, то да, декларативно, идеологија себе није одвајала од науке, а пропагиране вредности су представљане истовремено и као очекивања народних маса и као оличење научних принципа.

Опште стање у таквој новонасталој совјетској науци веома добро осликавају речи еминентног совјетског и руског академика, лингвисте, културолога Дмитрија Лихачева (1906–1999), који је 1928. и сам био објект репресија и неколико година провео у логору за политичке преступнике и криминалце, сматране посебно опасним:

У науци се наметала представа да је од самог почетка истраживања могућ само један пут, један исправан смер, једна научна школа, као и, разуме се, само један главни научник, „вођа” своје дисциплине. Другим речима, наука се развијала (ако је то могуће назвати развојем) под сталним притиском претпоставке о исправности само једног правца размишљања и погрешности свих других. И тај „исправан” правац проглашаван је истински марксистичким. [...]

Потрага за истином се онда представљала као потрага за нечим што већ постоји, као да је у питању избор једне од неколико већ формулисаних тачака гледишта. Такав избор морао је да буде начињен на основу политичких поставки неретко посве схоластичког карактера. Наука, а посебно друштвено-хуманистичке дисциплине биле су политизоване и схематизоване до крајњих граница. У суштини све то је порицало саму могућност научних открића. [...]

Сматрало се неупитним да у науци делују две супротстављене воље: једна класно-прихватљива, друга класно-непријатељска у односу на прву, пролетерску идеологију. Из тога проистиче тежња да се у критичком ставу виде сплетке непријатеља и стремљење не да се докаже свој став, већ да се „разобличи” било који други. Због тога се у науци појавио толики број „непријатеља” постојећег поретка. [...] Напредовање науке се представљало као расправа са онима који нису били сагласни са јединим, од почетка исправним правцем. (Лихачев 1991, 5–6)

5 Подробније такође у Naumović, Slobodan. 1998. „Romanticists or double insiders? An essay on the origins of ideologised discourses in Balkan ethnology”. In *Ethnologia balkanica* 2: 101–120. Münster, Germany: Waxmann Publishers.

У позитивне стране Стаљинове политике се убраја стабилна државна подршка науци, неретко независно од стварних резултата. Приоритетне области науке и истраживачка делатност су заиста доживеле невероватан успон (ту спадају оне дисциплине које су повезане са истраживањем рудних блага, енергетиком, машинством, војном индустријом и сл.). Уз посредовање државе убрзан је и знатно олакшан процес стварне примене резултата истраживања у производњи. Вечито надметање „између физичара и лиричара” (тј. између природних и друштвених наука) је био решен у корист „физичара”, јер су они, како је навео Караулов (Караулов 2009, 93), пружали реалан допринос прогресу државе што је постало посебно актуелно када се јавила претња новог рата.

Победа СССР-а у Другом светском рату се приписивала управо оваквом стању ствари. У послератним годинама давање предности техничким наукама се наставило у контексту надметања два блока и трке у наоружању.

Друштвено-хуманистичке науке су у совјетском контексту, међутим, добиле посебну улогу. Пошто је друштво, као предмет научног испитивања, динамичан и веома комплексан ентитет, онда су друштвене науке у обавези да константно преиспитују саме себе. У совјетској Русији се од њих ипак очекивало нешто сасвим друго, а то је да буду на услузи партији и њеној доктрини. Караулов (Караулов 2009, 92) истиче да су друштвене науке у совјетском систему губиле своју социјално-критичку функцију и везу са савременом стварношћу, постајући у потпуности потчињене држави. Западна наука ту није била од помоћи јер је функционисала у потпуно другачијем друштвеном контексту.

У свом раду посвећеном совјетско-америчком дијалогу у оквиру етнографије односно антропологије, С.Алимов (Алымов 2021, 62–64) пише како многи истраживачи истичу феномен интарнационализма упоредо са националистичким и изолционистичким усмерењем, као одлику културе стаљинизма у СССР-у. Када је власт на челу са Стаљином установила стриктну контролу и ограничила међународне контакте у доба „културне револуције”, она је ипак била заинтересована да истакне предност совјетске науке и марксизма на међународном нивоу, те је организовала и подстицала учешће совјетских истраживача на међународним конгресима. Другим речима, совјетска етнографија представљала је пројекат уједињења „прогресивних научника света” (Алымов 2021, 64). Са западне стране су интересовање за сарадњу показивали најпре лево оријентисани истраживачи као што су Бернард Стерн⁶, Лесли Вајт⁷, Вир Гордон Чајлд⁸. У СССР-у су објављивани значајни радови страних колега. Умерена критика је тада, како пише Алимов (Алымов 2021, 65), још увек остајала у академским оквирима.

6 Bernhard J. Stern, амерички социолог, антрополог, биограф Л.Х.Моргана.

7 Leslie Alvin White, амерички антрополог.

8 Vere Gordon Childe, британски археолог.

Стање ствари се променило након 1946. године, која се сматра почетком Хладног рата и од стране Стаљина започетом борбом против „космополитизма”⁹. Сви контакти са западним академским светом су обустављени. „Буржоаске” друштвене науке су критиковане са идеолошког становишта као расистичке, социјал-дарвинистичке, „психорасистичке”, колонијалистичке, реакционарне, заостале и сл. Године 1951. је, на пример, објављен зборник радова под индикативним насловом *Англо-америчка етнографија у служби империјализма* (Альмов 2021, 67). Након смрти Стаљина 1953. и доласка на власт Никите Хрушчова, међународни контакти и сарадња су делимично обновљени, иако су и даље остајали под стриктном контролом Партије. За развој мајанистике ће бити веома значајан XXXII Међународни конгрес американиста у Копенхагену одржан 1956. године. На њему ће присуствовати совјетски истраживачи, укључујући младог Јурија Кнорозова, који ће представити свој рад о фонетизму мајанског писма и метод његовог дешифровања.

У домаћој науци, у овире Стаљинове борбе против „космополитизма”, историја је, на пример, била позвана да „истражи” и опише самосталан развојни пут руске науке (без помена њене повезаности са светском науком) и да научно потврди приоритет совјетске марксистичке науке над западном у сваком смислу.

Што се етнографије тиче, В.Басилов (Басилов 1992, 4) пише да је цензура спречила да она слободно обавља свој основни задатак, а то је истраживање савременог живота на терену. Експедиције су организоване, етнографи су радили и објављивали значајне научне радове, али истраживања нису увек била потпуна, идеологија је диктирала све. Нека питања нису смела ни да буду поменута. Приликом проучавања „народног живота” неопходно је било на сваки могући начин истицати преимућства комунизма и колхозног устројства¹⁰, док о стварном утицају и ефикасности промена, нити о судбини народне културе у тим променама није могло бити и говора. Осим тога, тежња државе да се различити народи у оквиру ње „зближе”, да се створи нови хомогени ентитет – совјетски народ, скрајнула је још један задатак етнографије, а то је проучавање посебности различитих народа, заједница и култура. Све у свему, етнографија је била маргинализована: није била од суштинске користи за режим, нити му је, додуше, посебно сметала. Како примећује Басилов (Басилов 1992,

9 Винстон Черчил је у свом говору у Фултону 5. марта 1946. истицао да је неопходно бранити слободу и демократију народа са енглеског говорног подручја и борити се против претње коју представљају СССР и комунизам. Стаљин је одговорио тако што је поредио Черчилову реторику са немачком расном теоријом. Тако је у СССР-у започела борба против космополитизма: јавиле су се научно неутемељене идеолошке критике радова страних аутора, многи совјетски часописи и истраживачи су оптуживани „за култивисање духа сервилности према савременој буржоаској култури Запада” (подробније у Альмов 2021, 65–67).

10 *Колхоз* (рус. *коллективное хозяйство*), колективно пољопривредно сељачко газдинство у бившем СССР-у.

5–6), систем се пре мирио са њеним постојањем; сама реч „етнографија” готово да се није користила изван професионалне сфере, а када јесте, под њом се подразумевало нешто најприближније музејском раду. Ахијезер наводи да су се друштвене науке у СССР-у

нашле под притиском идеологије која их је у потпуности прогутала и тиме лишила друштво и себе саму реалног социјалног знања. [...] Зато су совјетске друштвене науке увек биле прожете масовним предрасудама, које су их неретко претварале у народне утопије само изражене у научним појмовима и терминима. Губила се веза са старим научним етосом. Друштвене науке су се спуштале до утилитарног опортунизма и конјунктуре, ишле путем потраге за средствима потребним за остваривање апсурдних и често рушилачких циљева. (Ахијезер 1991, 87)

Управо овакво стање друштвених наука у СССР-у је пружало могућност западним стручњацима да се изразито критички постављају према свему што је долазило из те земље. Многе чињенице ишле су у прилог таквим критикама. Међутим, замка се крије у генерализацијама иза којих се не виде појединости. Такву појединост или, у *извесном слислу*, изузетак од правила представља рад Кнорозова.

Јуриј Кнорозов (1922–1999) се већ као студент Одељења за етнографију Факултета за историју Московског универзитета заинтересовао за древне језике, проучавао је јапанску и арапску књижевност и језик, системе писма Кине и древне Индије, био је посебно фасциниран писмом Старог Египта. Током студија се код њега јавило и интересовање за мајанско писмо.

У СССР-у тада није постојала школа мајанистике, док је у Западној Европи и Америци већ формирана вишедеценијска традиција проучавања Маја која се у највећој мери заснивала на археолошким истраживањима. У оквиру владајуће парадигме у мајанистици тога доба укоренила су се многа сазнања о древним Мајама која ће се показати као погрешна. Најпре, реч је о ставовима да су се Маје налазили на ступњу варварства, те нису имале право писмо. Упркос постојању великог броја инскрипција на монументалним споменицима, предметима и у рукописним књигама древних Маја, истраживачи су се фокусирали на записе календарског карактера. У тумачењу таквих инскрипција постигнут је значајан напредак. Некалендарски текстови су пак остављани по страни у складу са увреженим ставом да их је немогуће дешифровати, јер представљају идеографске знакове о чијем значењу је могуће једино нагађати, ослањајући на сазнања о религијским веровањима и митологији Маја.

Резиме оваквих ставова по питању мајанског писма представља чланак Паула Шелхаса, објављен 1945. године под „меланхоличним” насловом, како га је окарактерисао Кнорозов (Кнорозов 1952, 106), *Дешифровање мајанских хијероглифа: неразрешив њроblem?*¹¹. На питање из наслова аутор чланка је одговорио потврдно: проблем је неразрешив.

11 Schellhas, Paul. 1945. „Die Entzifferung der mayahieroglyphen ein unlösbares problem?” In *Ethnos*, 10(1): 44–53.

Кнорозов је питање Шелхаса, како наводи Јершова¹², прихватио као лични изазов рекавши: „Оно што је створио један људски ум, не може да не одгонетне други!” (Ершова 2004). У изолованом од остатка света СС-СР-у без могућности да путује ка мајанским локалитетима, могао је да ради једино са штампаним изворима. Његови ментори су се потрудили да му добаве литературу. Поред копија текстова мајанских кодекса (Берлински, Дрезденски и Париски), на располагању су му били колонијални списи, *Речник из Мотула*¹³, *Саопштење о стварима на Јукајтану* Дијега де Ланде¹⁴, као и научни радови мајаниста, тако да је Кнорозов имао добар увид у историју покушаја дешифровања, успеха и грешака својих претходника и савременика. Током основних студија и по њиховом завршетку 1948. године радио је на преводу *Саопштења* са старошпанског на руски; добро је проучио језике и дијалекте Маја; разумео је и објаснио грешку Де Ландиног „алфабета”: информант је мајанским глифовима записивао називе шпанских слова, а не звукове које та слова означавају; схватио је да мајанско писмо није пиктографско, већ хијероглифско, а лингвистички фонетски приступ је кључан за његово разумевање.

Управо фундаментално образовање из области историје, етнографије и, најважније, лингвистике условило је успех Кнорозова у раду на дешифровању. Полазећи од опште компаративне анализе древних система писма, Кнорозов је најпре доказао да мајанско писмо није идеграфско, већ хијероглифско (логосилабичко) тј. да садржи фонетску компоненту. На основу колонијалних извора и мајанских текстова записаних латиницом проучио је фонетику и синтаксу и реконструисао граматику језика Маја. Схватио је да билингвална „абецеда” Дијега де Ланде представља валидан извор и један од најважнијих кључева за дешифровање. Био је добро упознат са методологијом дешифровања староегипатског писма, као и

12 Галина Гавриловна Ершова (1955), историчар, мајаниста, директор Руског мезоамеричког центра, докторанткиња и асистент Кнорозова.

13 *Diccionario de Motul* је један од најзначајнијих лексикографских извора колонијалног периода када је реч о језику Маја. Речник је састављен у другој половини XVI века и садржи 930 страница рукописног текста. Данас се чува на универзитету Браун у Америци.

14 Рукопис Дијега де Ланде *Relación de las cosas de Yucatán* (Саопштење о делима на Јукатану) из 1661. (изгубљени оригинал је написан око 1566-те) је документ који ће многи сматрати „Розетским каменом” мајанистике. Поред других изузетно вредних података о народу Маја, манускрипт садржи 20 глифова који означавају дане, 18 глифова који означавају месеце, као и чувену „абецеду” (*un a,b,c*) од 29 знакова која ће одиграти важну улогу у дешифровању писма. Током дугог времена она је узроковала више забуна, недоумица и погрешних закључака, него што је унела јасноће. Једни су покушали да уз њену помоћ директно прочитају мајанске текстове мислећи да сваки знак означава једно слово, као што је то случај са енглеским и шпанским алфабетом. Међутим, Ландина „абецеда” садржи три глифа за слово „А”, два глифа за слово „В”, док је неколико глифова означено као слогови „cu”, „ku”, „ma”, итд. Покушаји директног читања су претрпели потпуни фијаско, а „абецеда” је била проглашена за лажну и неупотребљиву.

Ланеарног писма Б са Крита¹⁵. Користећи сва ова сазнања разрадио је и применио лингвистичке методе дешифровања познате под називом метода позиционе статистике и унакрсног читања. Треба нагласити да Кнорозовљев приступ није само променио ток развоја мезоамеричких студија, већ се показао као кључан за општу теорију писма и методологију лингвистичког дешифровања (Zender 2017, 1).

Први рад Кнорозова о дешифровању објављен је 1952.¹⁶ године. У њему је указао на грешке својих претходника, изложио своје закључке и понудио читања појединих глифова. Након тога уследио је његов докторат¹⁷, а затим и објављивање других вредних радова и монографија (у периоду између 1955–1975. године), како у СССР-у тако и у свету. Научна заједница се постепено упознавала са његовим открићем. Доминантна у то време америчка школа мајанистике нашла се на удару критика Кнорозова због заступања погрешних ставова о Мајама и њиховом писму. Њени представници на Западу нису желели да признају да нису били у праву и тиме угрозе свој ауторитет.

Најистакнутији мајаниста тога доба Ерик Томпсон је свој први атак на Кнорозова спровео већ 1953. године на страницама мексичког часописа *Yan* (на шпанском језику). Мајкл Кое (Сое 2012, 152) наводи уводну реченицу Томпсоновог текста која гласи: „У последње време Москва полаже право на то да буде прва у свему – од изума подморнице до креирања бејзбола. Мало позната претензија те врсте тиче се принципа који су кључни за дешифровање хијероглифског писма Маја Централне Америке”. Кое (Сое 2012, 152) пише да на наредним страницама Томпсон оптужује Кнорозова да је пет од наведених петнаест примера дешифровања преузео од америчког колеге Сајруса Томаса (што Кнорозов уредно наводи у раду) и да је једну животињу из Дрезденског кодекса идентификовао као јагуара, док је тај „марксистички јагуар”, како га назива Томпсон, уствари засигурно срна. Тога је, по мишљењу Томпсона, довољно да се дискредитује целокупан Кнорозовљев подухват.

Осим тога, наводи Кое (Сое 2012, 152), Томпсон у чланку замера Кнорозову величање марксистичко-лењинистичке методологије. Пажљиво сам прочитала Кнорозовљев рад из 1952. године. Кнорозов у њему не помиње „сакрална” имена Лињина, Маркса и Енгелса. Међутим, предност марксистичког

15 Критско линеарно писмо Б дешифровали су Мајкл Вентрис (1922–1956), британски архитекта и лингвиста, и Џон Чедвик (1920–1998), британски лингвиста, стручњак за старогрчки језик. Резултати њиховог рада изложени су у њиховој монографији *The Decipherment of Linear B* (1958).

16 Кнорозов, Юрий В. 1952. „Древняя письменность центральной Америки”. В *Советская этнография* 3: 100–118. Москва: Издательство Академии наук СССР.

17 Кнорозов, Юрий В. 2018 (1955). „Сообщение о делах в Юкатане’ Дијега де Ланда как историко-этнографический источник”. В *Ю.В.Кнорозов. Избранные труды*. Альбедиль, Маргарита Ф. (ред), 486–495. Санкт-Петербург: Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера), РАН.

стичко-лењинистичке методологије у односу на погрешне приступе Кнорозовљевих претходника из Западне Европе и Америке је споменута у белешци уредника која претходи самом чланку. У том периоду најстриктније цензуре у стаљинистичком СССР-у другачије једноставно није могло. Што се Кнорозовљевих критика тиче, оне нису имале никакве везе са хладноратовком реториком. У Совјетском Савезу се нико пре њега није бавио мајанистиком, сви истраживачи и извори су потицали са Запада и Кнорозов у раду демонстрира њихово добро познавање и даје критички преглед.

Томпсон, пак, уместо да се бави целокупним подухватом Кнорозова и његовим доказима у прилог фонетизма, одлучује да критике усредреди на дискутабилна читања, а напад пребаци на идеолошки ниво. На крају се Томпсон пита да ли Кнорозов има имало научног поштења, а свој чланак заршава на овај начин:

...ово представља аутентичан пример резултата чврсте сарадње са Партијом оне групице која се бави истраживањима у Русији. За добробит Слободног Света надајмо се да исто тако ствари стоје у области војних истраживања (Thompson према Сое 2012, 153).

Овим првим нападом Томпсон је одредио тон својој целокупној даљој борби против Руса коју ће водити наредних двадесет година, и у којој ће га већина мајаниста подржавати, било из уверења, било из страха да му се супротставе. Ситуација ће се променити са доласком нове генерације мајаниста међу којима ће бити лингвиста и епиграфиста. Управо захваљујући њима, средином 1970-их Кнорозовљев рад ће коначно бити признат као валидан.

Када је реч о раду Кнорозова и совјетском контексту, захваљујући томе што су главна пажња, подстицај, захтеви и основна очекивања државе били упућени пре свега природним наукама, док област етнографије заузимала периферно место чак и у конгломерату друштвених наука. Стога је Кнорозов у раду на свом истраживању могао да ужива *релативну* слободу, а његови ментори су имали *релативно велики* маневарски простор пружајући му неопходну подршку. Осим тога сама тематика његових истраживања (Маје, колонијални спис Дијега де Ланде као етнографски извор о мајанској култури и дешифровање мајанског писма)¹⁸ није могла да угрози постојећу идеологију нити да омете кретање државе „ка светлој комунистичкој будућности”.

Кнорозов (Корсун 2014, 111) се присећао да је у једном аспекту ипак постојало неподударање са званичном „истином”, због кога је он могао да буде оптужен за ревизионизам марксизма. Наиме, доказао је да су Маје

18 Овој теми посвећен је мој дипломски рад под називом *Мајанска ениџма: дојринос Јурија Кнорозова у дешифровању мајанског писма (2020)*, Библиотека Одељења за етнологију и антропологију, Универзитета у Београду – Филозофски факултет. Ментор: др Сенка Ковач; чланови комисије: др Милош Миленковић, др Александар Бошковић.

имале развијен систем писма и државне институције. Тиме се директно сукобио са званичним ставом да се мајанско друштво налазило тек на ступњу варварства, тј. да није имало државу, а самим тим ни право писмо. Тако нешто је могло да кошта каријере и њега и његове менторе. Ипак су успели да пронађу излаз из ситуације тако што су вешто представили Кнорозовљев рад не као оповргавање марксизма већ као допринос његовом развоју.

На почетку каријере Јурија Кнорозова постојала је још једна препрека која је производ стаљинистичког поретка. Наиме, током Другог светског рата се накратко нашао на територији окупираној од стране Немаца, због чега је могао да буде оптужен за сарадњу са окупатором и проглашен државним непријатељем. То се, на срећу, није догодило, али је био спречен да у првом покушају упише постдипломске студије. Само захваљујући својим менторима, који су му обезбедили неупадљив посао млађег научног сарадника у Музеју етнографије народа СССР у Лењинграду, Кнорозов је могао да настави своје истраживање, а касније, 1955. године, да успешно докторира.

Уопште узев, Кнорозовљев рад на дешифровању мајанског писма је сасвим одговарао антизападном вектору државне политике у науци у том смислу што је указивао на грешке западних истраживача, који у претходним деценијама нису успели да га дешифрирају и који су заступали многе погрешне ставове о Мајама. Другим речима, његов рад пружао је могућност да се недвосмислено истакне предност совјетске науке пред западним. За ову тврдњу нисам пронашла изричиту потврду у литератури, али је сматрам сасвим логичном, као што сматрам основаном још једну претпоставку коју се усуђујем да изнесем. Наиме, Толстов и Токарјев, ментори Кнорозова који су га подржавали од самог почетка његове каријере, били су еминентни совјетски етнографи и историчари које је сигурно бринула не тако славна судбина њихове дисциплине етнографије у контексту совјетске државе и који су се у својим радовима између осталог бавили и њеним теоријским проблемима. Отуд је могуће претпоставити да су они рад Кнорозова видели не само као заиста важан научни успех, већ и као прилику да се на прави начин скрене пажња на област знања којој су посветили своје животе, а која се у СССР-у нашла скрајнута (поготово у хладноратовском периоду).

* * *

Када је реч о науци на Западу, други светски рат је донео уверење да наука има пресудан значај за опстанак државе. Извештај о програму за послератна научна истраживања поднет председнику САД 1945. године¹⁹

19 *Science The Endless Frontier. A Report to the President by Vannevar Bush, Director of the Office of Scientific Research and Development, July 1945.*

обележио је почетак нове политике у сфери америчке науке што је означавало знатно већи ниво финансирања (и приватног и државног) у односу на предратни период (Needell 2000, 99). Ницали су научно-истраживачки центри, у којима су, као и у већ постојећим, покретани пројекти који би заступали интересе државе. За разлику од СССР-а, у хладноратовској клими успон доживљавају не само природне, већ и друштвене науке. Џој Роде цитира реномираног физичара који је 1961. овако описао ситуацију:

Уколико Први светски рат може да се посматра као рат хемичара, Други светски рат – као рат физичара, онда Трећи светски рат можемо сматрати ратом друштвених научника. (Rohde 2009, 99)

Роде (Rohde 2009, 99) наводи да су социолози, антрополози, психолози, били позвани да удруже снаге са војним експертима како у проучавању извора претње по демократију која је долазила са Истока, тако и у тежњама да се спречи ширење утицаја комунизма у новонасталим земљама у Азији, Африци, Латинској Америци, што је, по његовом мишљењу, такође представљало претњу по националну безбедност САД-а. Роде даље пише да је посебна пажња била посвећена изучавању закона који леже у основи друштвене промене, те потражи за принципима и ефикасним инструментима психолошког (идеолошког) рата. Сједињене Државе су биле решене да се супротставе СССР-у не само у трци наоружања, већ и на идеолошком пољу и да уз помоћ експерата из области друштвених наука однесу победу и у „бици за срца и умове” (Rohde 2009, 99, 103).

Алимов (Альмов 2021, 68) пише да је пре 40-их, проучавање Русије и СССР-а није била честа појава у америчкој науци, сматрало се да се тиме баве само „чудаци”. Са почетком Хладног рата, међутим, почела је да се развија совјетологија. Формирани су, на пример, Руски институт на Универзитету Колумбија, Руски истраживачки центар на Харварду, специјалне организације за вођење „психолошког рата” попут *Office of War Information* и *Office of Strategic Services* за које су радили и антрополози попут Рут Бенедикт и Грегори Бејтсона. Алимов (Альмов 2021, 68) наводи да је, на пример, концепт националног карактера формулисан од стране Маргарет Мид и Грегори Бејтсона, примењено на СССР резултирао теоријом да је у основи руског националног карактера лежи пракса чврстог повијања беба. Питер Мендлер ће ову теорију касније назвати највећом грешком у животу Маргарет Мид²⁰.

Упоредо са оваквим теоријама јављале су се објективније анализе совјетске науке. Неки амерички аутори су с правом примећивали да совјетска етнографија и археологија уживају релативну слободу (због давања предности и фокуса власти на природним наукама, као што је раније објашњено), те су констатовали да изванредан напредак и квалитетни

20 Подробније у Mandler, Peter. 2009. „One World, Many Cultures: Margaret Mead and the Limits to Cold War Anthropology”. In: *History Workshop Journal* 68: 149–172. Oxford University Press

радови у овим областима ипак постоје, упркос стриктној контроли над научном сфером (Алымов 2021, 68).

Утицај Хладног рата на развој друштвених наука у САД-у, у односу на људе за које се сумњало да су симпатизери комунизма (пре свега у доба макартизма), огледао се у примени цензуре и других репресивних метода. Јавиле су се и бројне дилеме и питања: да ли је угрожена објективност нарученог истраживања, каква је улога научника у демократији и сл. Демократија у контексту Хладног рата почела је да се схвата као сушта супротност комунистичкој идеологији, као анти-комунизам. Према Родеу, уколико је комунизам подразумевао морални апсолутизам и идеолошки диктат владајућих елита који се простирао на све сфере друштва укључујући и науку, онда је америчка демократија требало да буде неидеолошка. Требало је да представља оличење плурализма и моралног релативизма. Отуд, уколико елите на било који начин условљавају рад, у овом случају, научника, шта је то ако не политичка идеологија на делу односно наметање субјективних политичких вредности? Другим речима, ако је рад друштвених научника условљен и нормативан, он је, на крају, анти-демократски, закључује Роде (Rohde 2009, 99). Једни су се у таквим преиспитивањима и дебатама залагали за то да је циљ науке искључиво производња објективног знања, а његова примена треба да буде препуштена политичким елитама. Други су сматрали да је истраживач у обавези да сарађује са државом и да заступа оне вредности које сматра исправним, а у овом случају те вредности су ширење демократије и спречавање ширења комунизма. Трећи су предлагали потпуно одрицање од вредносне неутралности сматрајући да је сама природа научног знања политичка, и инсистирали су на томе да је одвајање чињенице од вредности само по себи антидемократски чин (Rohde 2009, 114).²¹

Што се мајанистике на Западу, а пре свега у Америци, тиче, у литератури нисам пронашла потврду уплива идеологије у њу на нивоу целокупне дисциплине. Због свог предмета проучавања она се у суштини налазила изван токова хладноратовских борби и утицаја државе чак и у финансијском смислу (најзначајнија истраживања су тада углавном спровођена у оквиру Института Карнеги – фондације која је финансирана из приватних извора). Утицај хладноратовских дешавања у ширем смислу се огледа у томе да је 1970-их и 80-их година комунистичка идеологија почела да се шири Мексиком, где су били сконцентрисани мајански локалитети и где су западни истраживачи највише радили. Анти-америчко расположење у тој земљи резултирало је прекидом научне сарадње са капиталистичким државама која је пре тога цветала. Многа америчка истраживања у Мексику су обустављена (мада су се наставила у другим др-

21 Ова три става Џој Роде подробно истражује и описује на примерима научника који су их заступали: Ерла ДеЛонга, Цин Минц односно Роберта Богуслава. Подробније у Rohde 2009.

жавама мезоамеричке регије где су такође постојали бројни археолошки локалитети).

Можемо рећи да је западна, односно америчка мајанистика, избегла уплив политике и идеологије споља, међутим, није успела да се заштити од ње изнутра. Раније сам већ поменула замку генерализација услед којих пажњи измичу појединости и изузеци од општег правила. У њу су упадали неки истраживачи са Запада који су се са ниподаштавањем односили према радовима совјетских колега из области друштвено-хуманистичких наука. Тако је у мајанистици неоправданој критици подвргнут рад Јурија Кнорозова. Доминантна у овој области европско-америчка школа на челу са Ериком Томпсоном инсистирала је на валидности ставова које су заступали (између осталог на томе да је писмо Маја немогуће дешифровати). Осим тога, није била спремна да прихвати откриће које долази са супротне стране гвоздене завесе – из социјалистичког СССР-а. Критике западних колега, најпре Томпсонове, су често биле не само научно неутемељене, већ и у великој мери идеолошки „обојене” хладноратовском реториком, а рад Кнорозова је проглашаван марксистичком пропагандом. У хладноратовској клими признати валидност открића совјетског истраживача за мајанисте са Запада значило би, чини се, не само изгубити академски ауторитет, већ и признати да је СССР надјачао Сједињене Државе.

* * *

Када разматрамо однос политике/идеологије и науке, у случају мајанистичких студија долазимо до извесног парадокса. У Совјетском Савезу уплив идеологије у науку је неоспорно био свеprisутан. Чак и када је реч о истраживањима Кнорозова, која у суштини нису дотицала никакве „осетљиве тачке” државне политике, и он и његови ментори морали су стриктно да воде рачуна о свему како цензура не би пронашла нешто инкриминишуће. Поменула сам пример како су његови ментори и он морали да траже начин да претворе закључке, који су наизглед порицали постулате марксизма, у допринос истом. Поменула сам и потешкоће на које је Кнорозов наилазио због тога што се током рата нашао на од стране Немаца окупираној територији, те су његови ментори тражили начине да га заштите. Осим тога, Совјетски Савез је био изолован од остатка света, те су приступ научним изворима и контакти са страним колегама били веома отежани, поготово у првим годинама након Другог светског рата, када је Кнорозов приступио раду на дешифровању. О посети мајанским локалитетима да и не говоримо. Чак и са доласком на власт Никите Хрушчова након смрти Стаљина 1953. године, када су међународни контакти и сарадња делимично обновљени, наука је настављала да функционише под стриктном контролом Партије. Другим речима, унутар најстриктнијих

оквира које је наметао државни систем појединци су се трудили и, у овом случају, успевали да пронађу начине да заштите себе, свој научни рад и, на крају, да одбране идеал научне истине од свеприсутне идеологије и њеног наизглед неизбежног утицаја.

С друге стране, у демократској Америци је ситуација у погледу диктата државе у науци била мање ригидна. О томе говори само постојање дискусија о објективности и независности друштвено-научних истраживања, о којима је писао Џој Роде (Rohde 2009). У совјетском контексту тако нешто је било незамисливо.

Када је реч о Кнорозовљевом открићу, његово признавање на Западу је било отежано, поред осталог, због околности Хладног рата, отежаног контакта између совјетских научника и колега изван СССР-а. Многи сведоци догађаја истичу да је стати на страну руског истраживача, без обзира на исправност његовог научног аргумента, представљало храбар чин. То се посебно односи на прве године након објављивања његовог првог научног рада посвећеног дешифровању мајанског писма 1952. године, када је на снази још био макартизам, односно стаљинизам. Након тога, у другој половини 1950-их и почетком 60-их ситуација се постепено мењала. Као резултат политичких промена, ширили су се контакти и успостављале личне везе између научника из СССР-а и западног света. Све више истраживача се упознавало са радом Кнорозова и увиђало његову изузетну научну вредност. Осим тога, мајанистика је као грана науке сама по себи била изузета из политичких превирања и државне регулативе. Међутим, управо овде, неочекивано, појединац (Ерик Томпсон) је био тај који не само што се није потрудио да изузме хладноратовску реторику из свог научног просуђивања зарад објективног сагледавања ствари, већ напротив, управо се њоме служио као једним од аргумената како би заштитио своје ставове и закључке и одузео легитимитет закључцима и открићу свог совјетског колеге (Кнорозова), кога је третирао као идеолошког непријатеља.

Другим речима, на примеру мајанистике у контексту науке Запада и Истока наилазимо на неуобичајену контрадикторност. С једне стране, у суровим и по развој науке неповољним условима какви су били у Совјетском Савезу, где притом није постојала традиција нити школа истраживања Маја, ипак долази до епохалног открића, а начинио га је анонимни млади научник Кнорозов. С друге стране, у демократским Сједињеним Америчким Државама, где су истраживачи уживали релативну слободу и подршку институција и где је већ постојала вишедеценијска традиција проучавања мезоамеричких култура, значај тог открића није био препознат дуги низ година. И са једне и са друге стране гвоздене завесе, појединци су одиграли кључну улогу у томе. У СССР-у су проналазили начине како да заобиђу диктат система и омогуће истраживање. У САД-у еминентни истраживач-појединац је био тај који је преузео на себе водећу улогу у дисциплини и, користећи свој ауторитет, спречавао признавање открића, а самим тим и развој мајанистике.

Литература

- Алымов, Сергей Сергеевич. 2021. „Империалистические разведчики’ или коллеги? Советско-американский антропологический диалог в период ранней холодной войны (конец 1940-х – начало 1960-х гг)”. В *Сибирские исторические исследования* 1: 62–87. Томск: Исторический факультет Томского государственного университета.
- Ахиезер, Александр Самойлович. 1991. „Идеология – предмет науки, наука – элемент идеологии”. В *Общественные науки и современность* 1: 83–89. Москва: Российская академия наук.
- Басилов, Владимир Николаевич. 1992. „Этнография: есть ли у нее будущее?”. В *Этнографическое обозрение* 4: 3–17. Москва: Институт этнологии и антропологии, Российская академия наук.
- Сое, Michael D. 2012. *Breaking the Maya Code*. New York: Thames&Hudson.
- Ершова, Галина Г. 2004. „Юрий Валентинович Кнорозов”. В Севостьянов, Г.Н. (ред) *Портреты историков. Время и судьбы*. Том 3: 474–491. Москва: Наука. http://www2.rsu.ru/binary/3248_47.1320267038.13855.docx
- Graham, Loren R. 1993. *Science in Russia and The Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kojevnikov, Alexei. 2008. „The Phenomenon of Soviet Science”. In *Osiris* 23: 115–135.
- Караулов, С.А. 2009. „Государственная власть и научная интеллигенция в Советской России: эволюция взаимоотношений в 1917–1991гг”. В *Вестник Московской государственной областной университетейта*. Серия: История и филологические науки 2: 89–94. Москва: Московский государственный областной университет.
- Кнорозов, Юрий В. 1952. „Древняя письменность центральной Америки”. В *Советская этнография* 3: 100–118. Москва: Издательство Академии наук СССР.
- Корсун, С.А. 2014. „Кнорозов: штрихи к научной биографии”. В Чистов Ю.К. (ред), *Рагловский сборник: научные исследования и музейные проекты МАЭ РАН в 2013г*, 109–116. Санкт-Петербург: Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера), Российская академия наук.
- Ленин, В.И. 1918. *Очередные задачи Советской власти. Международное положение Российской Советской Республики и основные задачи социалистической революции*. Available at: <https://www.marxists.org/russkij/lenin/works/36-2.htm>
- Лихачев, Дмитрий Сергеевич. 1991. Предисловие к *Реинтерпретированная наука*, Ярошевский, М.Г. (ред), 5–6. Москва: Наука.
- Needell, Allan A. 2012. *Science, Cold WAR and the American State: Lloyd V. Berkner and the Balance of Professional Ideals*. New York: Routledge.
- Rohde, Joy. 2009. „Gray Matters: Social Scientists, Military Patronage, and Democracy in the Cold War”. In *The Journal of American History* 96(1): 99–122. Bloomington, Indiana: Organization of American Historians.
- Ярошевский, Михаил Григорьевич. 1991. „Сталинизм и судьбы советской науки”. В *Реинтерпретированная наука*, Ярошевский, М.Г. (ред), 6–33. Москва: Наука.
- Zender, Marc. 2017. „Theory and Method in Maya Decipherment”. In *The PARI Journal. A quarterly publication of the Pre-Columbian Art Research Institute XVIII* (2):1–37. San Francisco, CA: Pre-Columbian Art Research Institute.

Јевгенија Дјужева

THE COLD WAR COMPETITION BETWEEN THE USSR AND THE USA IN THE SCIENTIFIC SPHERE AND THE CASE OF MAYAN STUDIES.

Abstract: The newly installed Soviet regime considered science a force to ensure the progress of the state. Science therefore enjoyed state support and developed rapidly. However, from the end of the 1920s, increasingly intense political and ideological interference in the scientific sphere began. The Soviet government gave preference to the natural sciences and their applications, while the social sciences were subject to ideological influence – to an extreme degree within certain academic disciplines. In Capitalist societies, primarily in the United States, both natural and social sciences experienced a significant growth in importance, especially in Cold War conditions. During the Cold War period, science became another area of competition between the two rival blocs – and that rivalry occurred even in Mayan studies, a discipline apparently remote from political turmoil.

Key words: science and ideology, science and the Cold War, ideological competition and science